

K TRAJNOSTNEMU RAZVOJU PLATFORMNE EKONOMIJE: IZKUŠNJE Z GLOBALNEGA JUGA

Aleksandra Kanjuo Mrčela

»Popotujoči ljudje ne postanejo modrejši zgolj zato, ker nenehno izkušajo nove razglede in dogodke, ampak tudi zato, ker sami zase postajajo mimo hiteča krajina, na katero je mogoče pogledati s tolažilne razdalje. Takrat opažajo več.«

Olga Tokarczuk

UVOD

*Platformna ali gig ekonomija*¹ je naraščajoči del svetovnega gospodarstva, ki temelji na uporabi novih digitalnih tehnologij in poslovnem modelu, ki, glede na obstoječe podatke, povečuje družbene neenakosti in koncentrira ekonomsko moč. Čeprav se je začela v storitvenem delu ekonomije (npr. prevozihi, kot je Uber, dostavi hrane, kot je Volt, trgovini, kot je Amazon), se razširja na organizacijo dela vse večjega števila delavcev in delavk, tako na spletu kot v lokalnih okoljih ter tudi v drugih delih gospodarstva in negospodarskih dejavnostih (npr. intelektualnih storitvah in pomoči na domu).

Narašča število delavcev, ki pri opravljanju dela na platformah nimajo delavskega statusa in s tem povezanih delavskih pravic, izpostavljeni so finančnemu in socialnemu tveganju, slabim delovnim razmeram in algoritemskemu nadzoru.² Po drugi strani, in tudi zaradi tega, pa majhno število ekonomskih akterjev pridobiva ogromne dobičke, nadzoruje algoritemsko obdelovane podatke in tako povečuje svojo ekonomsko moč. Opažamo vse večjo »gigifikacijo« (razdrobljenost) celotne ekonomije. Razdrobljena ekonomija je opredeljena kot »ureditev gospodarskega sistema in trga delovne sile, za katerega so značilne kratkoročne pogodbe ali delo samostojnih podjetnikov« (Kanjuo Mrčela in Kohont 2024, 300). Gigifikacija pomeni razgradnjo, razdrobitev institucij ter individualizacijo dela in življenja. Delovni procesi se drobijo na manjše naloge in delavci nad tem nimajo nadzora. Drobijo se tudi karijerne poti, profesionalne identitete; razkraja, atomizira in drobi se delavski razred – na nemočne posameznike, ki se ne morejo učinkovito upirati sistemu, ki jih pušča v ekonomski in identitetni negotovosti. Gigifikacijo razumemo kot posledico procesa drobljenja oz. razkrajanja prejšnje gospodarske ureditve, ki je bila stabilnejša in predvidljivejša. Na to opozarjajo in se zdajšnjemu stanju upirajo že mnogi ekonomski akterji po svetu. Poznamo tudi že nekaj primerov demokratično organiziranih platform (t. i. *platformnih kooperativ*).

Po študijskem obisku v Čilu³ v prispevku predstavljamo nekatere teoretske prispevke in empirične podatke o tem, kako v gospodarstvu te latinskoameriške države, podobno kot drugod po svetu, globalni trend gigifikacije prinaša negativne spremembe, pa tudi razmislek in poskuse demokratizacije platformne ekonomije. Izkušnja z globalnega juga je koristna, ker prispeva tako k analizi univerzalnih kot tudi partikularnih okoliščin in dejavnikov ekonomskega razvoja. Čilska izkušnja s platformnim gospodarstvom je lahko za Evropo in Slovenijo zanimiva iz več razlogov, saj omogoča vpogled v delovanje digitalne ekonomije v kontekstu večje ekonomske neenakosti, manj reguliranega trga delovne sile in hitrega digitalnega razvoja. Za evropsko razpravo o prihodnosti dela in regulacije platform je zanimivo analizirati primere delavskega boja za pravice, ker se pokaže, da tudi v dereguliranih sistemih obstaja prostor za samoorganizacijo. Primer Čila je lahko tudi opozorilo, kaj se zgodi brez aktivne državne politike. V Čilu so platformna dela pogosto edina dostopna oblika zaposlitve za mlade, migrante in ljudi iz nižjih socialnoekonomskih slojev. Tudi pri nas so platformna dela vstopna točka na trg delovne sile za ranljive skupine – zlasti študente, prekarne delavce in migrante. Čilska izkušnja opozarja, da lahko brez varovalk te skupine ostanejo trajno marginalizirane.

V besedilu opozarjamo na hkratni obstoj trajnostnemu razvoju izjemno nenaklonjenih gospodarskih praks, ki so v razmahu, ter normativne podpore in delne realizacije tem praksam popolnoma nasprotnih konceptov in modelov gospodarjenja.

Besedilo nastaja med dvema kontinentoma na začetku leta 2025, ki ga je OZN označila za mednarodno leto zadrug pod sloganom »Zadruge gradijo boljši svet«. Združeni narodi s tem prepoznavajo pozitiven vpliv ene oblike ekonomske demokratizacije in opolnomočenja delavcev – zadružništva – za dobrobit in prosperiteto ljudi povsod po svetu in v ospredje postavljajo zadružni model gospodarjenja kot rešitev za premagovanje številnih svetovnih izzivov ter pri pospeševanju prizadevanj za uresničitev ciljev trajnostnega razvoja (OZN 2015) do leta 2030. V besedilu bomo, čeprav so za razmislek o delu v platformni ekonomiji med najpomembnejšimi nekateri od 17 ciljev OZN (kot so 1. ukinitev revščine, 5. enakost spolov, 8. spodobno delo in vključujoča gospodarska rast ter 10. zmanjševanje neenakosti), imeli v mislih najširši namen vseh 17 ciljev: »mir in blaginjo za ljudi in planet«.

Prispevek naslavlja razmerje med platformno ekonomijo in trajnostnim razvojem ter opozarja na ključne razlike med njenimi netrajnostnimi in trajnostnimi oblikami. Netrajnostna platformna ekonomija temelji na prekarizaciji dela, koncentraciji podatkovne in ekonomske moči, netransparentnem algoritemskem nadzoru ter izključujočih poslovnih modelih. Nasprotno pa naj bi trajnostna platformna ekonomija stremela k demokratičnemu upravljanju, okoljski odgovornosti, h kakovostnemu zaposlovanju in k lokalni vpetosti gospodarskih subjektov. Alternativne digitalne platforme, kot so npr. platformne zadruge, prispevajo k zmanjševanju globalnih ekonomskih neenakosti in omogočajo redistributivne pristope, ki so v skladu s cilji trajnostnega razvoja. Prispevek tako umešča vprašanje platformne ekonomije v širši okvir prizadevanj za pravično, vključujočo in okolju prijazno digitalno prihodnost.

Na začetku prispevka na kratko predstavljamo naraščajoči pomen platformnega gospodarstva po svetu in do zdaj uporabljene načine upora proti negativnim pos-

ledicam rasti platformno organiziranega dela. Potem se osredinjamo na kontekst, značilnosti in alternative konvencionalno organiziranim platformam v Čilu.

Prispevek zaključujemo z ugotovitvami in s priporočili, s katerimi želimo prispevati k razmisleku o potencialu in omejitvah platformno organiziranega gospodarstva pri doseganju ciljev trajnostnega razvoja.

PLATFORMNA EKONOMIJA: NARAŠČAJOČI POMEN V SODOBNEM GLOBALNEM GOSPODARSTVU

Že več kot desetletje, pospešeno pa po pandemiji covid-19, je po vsem svetu viden razvoj platformnega gospodarstva, ki temelji na digitalnih platformah, ki posredujejo delo med delavci in naročniki. Najvidnejši delavci, katerih delo se organizira, ponuja in nadzoruje na platformah, so vozniki (npr. Uberja) in dostavljavci hrane (npr. Glovo ali Volt), vendar je še zelo veliko manj vidnih delavcev in delavk (npr. mikrodelačev na platformah, kot je Amazon Mechanical Turk), ki opravljajo različna dela in storitve, organizirane prek platform dela. Poslovni model, na katerem temelji delo zdaj prevladujočega platformnega gospodarstva, se razširja (npr. v bančništvu, proizvodnji in logistiki) ter se lahko uporablja tudi v drugih gospodarskih in drugih dejavnostih. Tovrstna »gigifikacija« (razdrobljenost) ekonomije se odraža v večji prožnosti ter kratkoročnih in pogosto slabo plačanih delovnih nalogah, ki so algoritemsko organizirane in nadzorovane ter bolj koristijo platformam kot delavcem ali uporabnikom.

Pomembna dimenzija nenadzorovanega razvoja platformne ekonomije je njegova neskladnost s cilji trajnostnega ekonomskega razvoja, prijaznega ljudem in naravi. Med osnovnimi značilnostmi zdajšnje ureditve platformnega gospodarstva s posledicami za delavce in celoten gospodarski sistem so (Kanjuo Mrčela 2024):

- prekarizacija dela, ki se odraža v tem, da se delavcem odreka status zaposlenega, kar pomeni, da nimajo delavskih pravic, pravice in možnosti kolektivnega zastopanja interesov, socialnih ugodnosti in varnosti zaposlitve oz. zaposljivosti. Podjetizacija delovne sile (navidezno samostojno podjetništvo) je norma, v skladu s katero se izjemnost podjetniškega talenta in prevzem tveganja za poslovni uspeh pričakujeta od vsakogar, ki želi imeti dohodek za preživetje;
- algoritmizacija organizacije in nadzora dela, ki vodi v intenzifikacijo dela, zmanjšano avtonomijo delavcev in večjo psihosocialno obremenitev, po drugi strani pa prispeva k racionalizaciji in pocenitvi delovnih procesov, ter posledično
- koncentracija ekonomske moči pri lastnikih velikih digitalnih platform, kot so Uber, Amazon in druge, ki ustvarjajo monopolne strukture, v katerih delavci nimajo pogajalske moči, konkurenti nimajo možnosti tekmovanja, institucionalni okvir pa zgublja možnost oblikovanja ter učinkovitega izvajanja gospodarskih in socialnih politik.

Negativne posledice dozdejšnjega razvoja platformnega gospodarstva so že povzročile odzive, od individualnih in kolektivnih uporov ter protestov do oblikovanja platformnim podjetjem alternativnih ureditev. Med temi odzivi so najpomembnejši:

- stavke in drugi kolektivni protesti,
- pravni boji in regulacija platformnega gospodarstva,
- algoaktivizem⁴, večinoma na družbenih omrežjih,
- alternativne demokratično organizirane platforme,
- radikalni tehnološki upor.

Platformni delavci organizirajo stavke in proteste (npr. dostavljavci hrane v Latinski Ameriki in Evropi), da bi izboljšali svoje delovne pogoje. V nekaterih državah sodišča in zakonodajalci delavcem priznavajo pravice (npr. rozsodba britanskega vrhovnega sodišča v prid Uberjevim delavcem, evropska direktiva o platformnem delu, ki zahteva definiranje delovnega razmerja platformnih delavcev, večjo preglednost poslovanja platform in algoritmov ter obveznost človeškega nadzora nad njimi, in čilska nova regulacija platformnega dela). Delavci razvijajo tudi orodja za boj proti nepravilnim algoritmom, kot je npr. aplikacija UberCheats, ki razkriva napačne izračune plačil pri dostavah Uber Eats. Obstajajo pobude za oblikovanje demokratičnih, zadružnih platform, kot je Fairbnb.coop, ki deluje po principu pravične delitve dobička in skupnostne odgovornosti. Take alternative se pogosto soočajo s težavami pri pridobivanju sredstev in konkurenčnosti korporativnim platformam. Nekateri teoretiki in aktivisti zagovarjajo »zaviralno politiko«, ki zavrača tehnološki determinizem in spodbuja upočasnitev tehnološkega razvoja, kadar vodi v poslabšanje delovnih pogojev (več v Kanjuo Mrčela 2024).

V nadaljevanju predstavljamo analizo platformnega gospodarstva v Čilu.

KONTEKST RAZVOJA PLATFORMNE EKONOMIJE V ČILU

Če upoštevamo tako gospodarsko razvitost (BDP na prebivalca 16.365 USD) kot splošni človekov razvoj (HDI 0,86), lahko rečemo, da je gospodarstvo Čila, države z 19 milijoni prebivalcev, eno najbolj razvitih v Latinski Ameriki.

OECD (2024) poroča, da se bo po gospodarski rasti leta 2024 za 2,4 odstotka leta 2025 gospodarska rast nekoliko upočasnila na 2,3 odstotka, leta 2026 pa na 2,1 odstotka. OECD še ocenjuje, da bodo k rasti prispevali postopno okrevanje naložb, solidna rast potrošnje, ki jo bodo podpirali naraščajoče realne plače in sproščeni finančni pogoji, ter vzdržno zunanje povpraševanje po mineralnih surovinah. Inflacija se bo po pričakovanjih postopoma zniževala in se do začetka leta 2026 približala ciljni vrednosti treh odstotkov.

Po oceni OECD (2024) bi bilo treba pospešiti izobraževanje in usposabljanje zaradi potreb po usposobljenih delavcih na trgu delovne sile, še posebej strokovnjakov na področju informacijske in komunikacijske tehnologije ter tudi delavcev v rudarski industriji. Olajšanje dostopa ženskam do formalne plačane zaposlitve (s spodbujanjem formalnega in dostopnega otroškega varstva), zlasti na bolje plačanih delovnih mestih, lahko po oceni OECD (ibid.) podpira enakost spolov in spodbuja gospodarsko rast. Po OECD (2025) bi poleg enakopravnosti spolov h gospodarskemu napredku v Čilu v prihodnje prispevala tudi uspešna digitalni in zeleni prehod.

Kljub navedenim pozitivnim kazalnikom se platformna ekonomija v Čilu razvija v okoliščinah, ki se bistveno razlikujejo od teh, ki jih poznamo v evropskem gospo-

darstvu. Tako kot v drugih državah globalnega juga je za čilsko gospodarstvo značilna visoka stopnja neformalnega gospodarskega delovanja.⁵ Čilski raziskovalci opozarjajo, da je glede na socialni kontekst, za katerega so značilne visoka socialna in politična razklanost ter velike ekonomske in socialne razlike, nujno analizirati platformno gospodarstvo, v katerem se lahko zdajšnje razlike še dodatno povečajo.

Bonhomme, Ustek-Spilda in Arriagada (2024) pojasnjujejo, da so za čilski trg delovne sile, čeprav velja za najbolj razvitega v Latinski Ameriki, značilne neenakost in veliko nestabilnih služb z nizkimi dohodki. Po podatkih MOD (2016, po Bonhomme, Ustek-Spilda in Arriagada 2024) ima približno ena tretjina formalno zaposlenih kratkoročne pogodbe, ki trajajo manj kot eno leto, z neustreznimi zdravstvenimi in pokojninskimi ugodnostmi, kar priča o visoki prekarnosti. Arriagada et al. (2023, 2) opozarjajo na številne študije, ki predvidevajo, da bo vse večja prisotnost podizvajalstva pospešila izkoriščanje, prekarizacijo, nizke plače, negotovost zaposlitev in slabo pogajalsko moč delavcev.

Analiza stanja in razvoja platformnega gospodarstva v Čilu omogoča zaradi specifik čilskega gospodarstva in družbe celovitejše razumeti platformizacijo gospodarstva na splošno. Čile je posebej zanimiv tudi zaradi uporabe neoliberalnega gospodarskega modela od 90. let 20. stoletja, razmeroma velike razširjenosti digitalnih tehnologij⁶ in nedavne regulacije platformnega dela.

Pomembno je opozoriti, da analiziramo stanje platformnega dela v državi, ki je razmeroma nedavno bila deležna upora velikega števila državljanov proti gospodarski politiki vladajoče elite. Množični protesti, poimenovani »Estallido Social« (socialni izbruh), ki so se začeli 25. oktobra 2019,⁷ so bili ena največjih javnih demonstracij državljanskega nezadovoljstva v zgodovini Čila. Neposredni povod za proteste je bilo povišanje cene vozovnic za javni prevoz v prestolnici (Santiago), hitro pa so prerasli v širše gibanje proti neenakosti, neoliberalni gospodarski politiki in vladni korupciji. Množica protestnikov, najprej v Santiago, potem po celotnem Čilu, je takrat izražala nezadovoljstvo predvsem z dohodkovno neenakostjo, z visokimi življenjskimi stroški in s šibko socialno zaščito, do katerih je privedla privatizacija izobraževanja, zdravstvenega varstva in pokojninskega sistema v okviru čilskega neoliberalnega gospodarskega modela. Takratni predsednik Sebastián Piñera je razglasil izredne razmere in vpoklical vojsko, kar se ni zgodilo vse od Pinochetove diktature. Gordon-Zolov (2023) v članku, ki se sicer osredinja na čilsko »umetnost protesta«, ⁸ razlaga, kako je manjše povišanje cene vozovnice za podzemno železnico za 30 pesov kmalu preraslo v »veliko revolucijo pod geslom ‚Ne gre za 30 pesov, gre za 30 let!‘«, kar je jasno izražalo artikulirano nezadovoljstvo s 30-letno dediščino brutalnega 17-letnega režima Augusta Pinocheta in neoliberalnega gospodarskega eksperimenta. Protestniki so demonstrirali proti družbeni in gospodarski neenakosti, a tudi proti neučinkovitemu pravosodju ter zaradi pomanjkanja pravic žensk, domorodnih ljudstev in manjšin. Vlada Sebastián Piñere je v odgovor na proteste napovedala vrsto ukrepov, imenovanih »nova socialna agenda«, ki so vključevali izboljšanje pokojnin, zdravstvene zaščite, plač in delovanja javne uprave (Prensa Presidencia 2019).

PLATFORMNA EKONOMIJA V ČILU: STANJE IN UREDITEV

Fuentes in Gonzalez (2022) poročata o začetkih razvoja platformne ekonomije v Čilu, ko je januarja 2014 začel delovati Uber, aplikacija za prevoze. Od takrat do danes so v državo prišle ali so se razvile številne digitalne platforme in obseg platformne ekonomije stalno narašča. Platforme niso več osredinjene le na dejavnost prevoza (kot sta Uber in Cabify), temveč tudi na prevoz hrane in paketov (npr. Rappi, PedidosYa), kar se je še posebej razvilo zaradi in med pandemijo ter po njej, ko se je razmahnila trgovina z blagom po družbenih omrežjih, ter na zagotavljanje drugih izdelkov in storitev na spletu. Bravo in Castillo (2021, 2) ocenjujeta, da je med majem 2019 in majem 2021 digitalne storitve dostave, prevoza ali nakupov uporabilo okrog deset milijonov ljudi. Ocenjujeta, da je pri delu, organiziranem ali posredovanem prek platform, v letu 2021 sodelovalo 189.100 ljudi (približno 2,1 odstotka delovne sile). Omenjata prisotnost okrog desetih najvidnejših platform, med katerimi so najpomembnejši prevozniki Uber in Cabify, dostavljavci hrane PedidosYa in Rappi ter dostavljavec izdelkov iz supermarketov Cornershop.

Tako kot drugod po svetu so digitalne platforme v Čilu obljubljale, da bodo delavcem omogočile prožnost pri delu, hiter odziv na povpraševanje uporabnikov in nižje cene kot tradicionalna konkurenca. Čilska uradna statistika zaposlovanja teh vrst dela ni imela opredeljenih, tako da do leta 2020 ni bilo podatkov o tem, koliko ljudi je delalo na platformah, kakšen je bil njihov sociodemografski profil, za katere platforme so delali in kako dolgo. Vendar so leta 2020 na Nacionalnem statističnem inštitutu (INE) izoblikovali pilotni sklop vprašanj, vključenih v nacionalno anketo o zaposlovanju (ENE), ki so zajemala različne vidike dela na digitalnih platformah.⁹ Fuentes in Gonzalez (2022) poročata o rezultatih ankete od januarja 2020 do junija 2022.¹⁰ Anketni podatki so v skladu s prej povedanim in kažejo, da se delež zaposlenih, ki delajo na digitalnih platformah, giblje okoli 2,3 odstotka zaposlenih v državi, kar pomeni približno 205.000 delavcev v zadnjih mesecih anketiranja.

Anketirance so prosili, da poročajo o platformah, ki jih uporabljajo pri svojem delu. Ko so upoštevali samo prvo navedeno platformo, je bil WhatsApp glavna platforma za tiste, ki so zaposleni v gig ekonomiji, saj ga je približno 30 odstotkov zaposlenih na teh platformah označilo za svojo glavno platformo. Facebook in Instagram si delita drugo mesto (približno 25 %). Na platformi Uber, ki je imela pomemben položaj med pandemijo, od aprila 2020 beležijo upad uporabe, medtem ko je uporaba Facebooka in drugih platform, kot sta WhatsApp in Instagram, v porastu. Pri Uberju kot prvi platformi dela približno deset odstotkov delavcev.

Tudi glede na obseg omemb posamezne platforme (katere platforme delavci najpogosteje uporabljajo) prednjači WhatsApp s približno 35 odstotki delavcev digitalnih platform. Tudi tukaj si Facebook in Instagram delita drugo mesto, saj ju uporablja približno 30 odstotkov delavcev. Uber uporablja približno 11 odstotkov delavcev. Platforme Cornershop, Pedidos Ya, Rappi, Didi, Mercado Libre in Uber Eats, ki dosežajo delež, večji od nič, skupno ne presežejo petih odstotkov.

Na podlagi razvrstitve platform v tri kategorije (prodaja blaga in storitev, prevoz oseb in prevoz hrane) so raziskovalci ugotovili, da približno 80 odstotkov delavcev na digitalnih platformah uporablja aplikacije, povezane z nakupom blaga in storitev,

aplikacije za prevoz in dostavo pa zaposlujejo po približno deset odstotkov platform-nih delavcev.

Delavci na digitalnih platformah za prevoz potnikov ali dostavo so torej danes v Čilu dejansko manjšina tistih, ki delajo na digitalnih platformah. Večji del delavcev na digitalnih platformah zagotavlja blago in storitve po internetu na Facebooku, Instagramu ali WhatsAppu ali ustvarja vsebine (na YouTubeu, Instagramu ali TikToku).

Na splošno je po svetu delo na digitalnih platformah maskulinizirano. Tudi v Čilu je na platformah zaposlenih več moških, vendar je razlika manjša, kot bi pričakovali in kot je v drugih delih čilskega gospodarstva. Po pandemiji je med delavci na digitalnih platformah približno 45 odstotkov žensk. Prisotnost spolov je na platformah torej nekoliko bolj uravnotežena kot na preostalem trgu dela, kjer je žensk 40 odstotkov. To raziskovalci pojasnijo z visoko prisotnostjo žensk na digitalnih platformah za nakup blaga in storitev.

Glede na starost je na platformah veliko mladih in srednje starih. 45 odstotkov delavcev na platformah je v starostni skupini od 18 do 34 let. Ta delež je večji, kot je delež mladih (35 %) med zaposlenimi na tradicionalnih delovnih mestih, kar raziskovalci razlagajo z večjo tehnološko usposobljenostjo in pripravljenostjo mladih za tovrstno delo.

Delavci v starostni skupini od 35 do 54 let so prisotni v podobnem obsegu (približno 45 %), kar je podobno deležu toliko starih delavcev na tradicionalnih delovnih mestih (približno 48 %). Najmanj je delavcev, starih 55 let in več (10 %), na tradicionalnem trgu pa zasedajo 17 odstotkov delovnih mest.

Kar zadeva državo izvora, so delavci migranti na digitalnih platformah manjšina (15 %). Vendar pa je res, da so v večjem deležu prisotni na platformah za dostavo, saj predstavljajo skoraj 60 odstotkov vseh delavcev.

Glede na stopnjo izobrazbe so to največkrat osebe z univerzitetno in visokošolsko izobrazbo. Sledijo jim osebe s srednješolsko izobrazbo, medtem ko jih je z osnovnošolsko zelo malo. To raziskovalci razlagajo z zahtevano ravno digitalnega znanja, ki ga delavci z zgolj osnovno izobrazbo nimajo. Na splošno imajo torej delavci na digitalnih platformah v Čilu višjo stopnjo izobrazbe kot delavci v tradicionalnih sektorjih.

Med delavci na platformah je po tej analizi velika večina samozaposlenih (71 %), sledijo jim tisti, ki so zaposleni v zasebnem sektorju (18 %), preostali (11 %) pa spadajo v različne kategorije, kot sta delodajalec in zaposleni v javnem sektorju. To načeloma kaže na nestabilno delo brez dostopa do socialne varnosti.

Analiza ugotavlja, da je delež delavcev s pogodbami v digitalnem gospodarstvu Čila po stabilizaciji po koncu pandemije blizu 77 odstotkov. V istem obdobju je v tradicionalnem gospodarstvu delež delavcev s pogodbami skoraj 89-odstotni.

Čeprav se zdi, da prej navedena številka kaže na nizko stopnjo prekarnosti, je treba upoštevati, da je to v veliki meri posledica dejstva, da so med analiziranimi delavci bili v večini delavci, ki uporabljajo platforme za ponujanje izdelkov in storitev, ki praviloma imajo sklenjene pogodbe o zaposlitvi.

Nekoliko večjo razliko (19 %) analiza kaže pri plačevanju prispevkov za socialno varnost, med delavci v tradicionalnem in digitalnem sektorju. Nazadnje, kar zadeva tedenski delovni čas, analiza ugotavlja, da delavci v tradicionalnem sektorju poročajo o skoraj enakem številu delovnih ur na teden kot delavci v tradicionalnem gospodarstvu.

Druge analize, opravljene v Čilu razkrivajo precej bolj prekaren položaj delavcev, ki se skriva pod navidezno avtonomijo, ki jo delavcem obljublja platformna podjetja, tako kot drugod po svetu. V poročilu Fairwork Leyton et al. (2021) ugotavljajo, da se delavci na platformah v Čilu med drugim soočajo:

- z dolгими delovniki; analiza skupine več kot 200 delavcev, izvedena leta 2021 v Santiagu, je pokazala, da so delali povprečno 62 ur na teden (Asenjo Cruz in Coddou Mc Manus 2021, 45, 46, v Leyton et al. 2021);
- z nizkimi in negotovimi plačami ter s pomanjkanjem varnosti zaposlitve; v anketi Fairwork Čile 2021 nobeno od anketiranih podjetij ni moglo dokazati, da njihovi delavci zaslužijo vsaj minimalno mesečno plačo po plačilu stroškov (Fairwork 2021, v Leyton et al. 2021);
- s slabimi zdravstveni in varnostnimi pogoji; skoraj polovica delavcev, anketiranih v študiji Fairwork, je navedla, da nimajo zdravstvenega zavarovanja (Asenjo Cruz in Coddou Mc Manus 2021, 57, 58, v Leyton et al. 2021).

Arriagada et al. (2023) so izvedli analizo delovnih pogojev v gig ekonomiji v Čilu na podlagi mednarodno uveljavljenega okvira Fairwork za oceno delovnih pogojev. Analiza digitalnih delovnih razmerij je obsegala tako analizo njihovega formalnega okvirja (zapisana pravila) kot delovne realnosti, kot jo vidijo sami delavci (pogoji in omejitve, s katerimi se dnevno soočajo delavci, ki delajo v gig ekonomiji, ter njihovo dožemanje platformnega dela). Na podlagi intervjujev s 35 delavci, ki delajo v čilski gig ekonomiji, avtorji razpravljajo o nasprotujočih si izkušnjah delavcev, ki so v nekaterih pogledih odvisni od platform, v drugih pa se jim zoperstavljajo. Ugotovili so, da so protislovni pogoji in okoliščine dela, inherentni platformnemu delu, bili še bolj zaostreni za gig delavce med pandemijo covid-19, ko so številna tveganja nosili samo delavci, saj so platforme še naprej poudarjale njihovo »izbiro«, da opravljajo delo v obsegu in na način, ki so ga v veliki meri bili prisiljeni »izbrati«. Ta analiza razkriva, da je narava povezave med platformo in delavcem nedvomno izrazito delovno razmerje z jasno določenimi elementi odvisnosti delavca od platforme.

Pomemben del čilske delovne sile, posebej v neformalnem sektorju, so migranti (predvsem iz sosednjih držav). Bonhomme, Ustek-Spilda in Arriagada (2024) so se zato osredinili na analizo tega dela delovne sile, kajti tako kot drugod po svetu imajo na digitalnih platformah za delo pomembno vlogo in po navadi najmanj ugoden položaj. Poročajo o tem, da je v čilski platformni ekonomiji približno petina delavcev migrantov. Posebej so prisotni v najbolj prekarnih službah dostave, v katerih predstavljajo večino delavcev (60 %). Na podlagi kvalitativne študije v Čilu so razkrili, kako migranti iz Latinske Amerike in s Karibov krmarijo in se upirajo neprijaznim delovnim razmeram na platformah dela, pri čemer so posebej analizirali algoritemski nadzor platformnega dela za dostavo hrane in vpliv migrantskega statusa na njihov delovni položaj. Trdijo, da je za razumevanje položaja in delovanja delavcev migrantov treba preučiti tako družbeno-tehnično strukturo platform kot tudi migracijske politike države gostiteljice. Te politike določajo status delavcev, oblikujejo njihove delovne izkušnje in vplivajo na njihovo odpornost v negotovih delovnih razmerah.

Avtorji predstavljajo koncept »opolnomočenosti platformnih delavcev migrantov«, da bi ponazorili različne oblike upora, ki jih migranti uporabljajo pri krmarjenju

po platformnem trgu. Ta koncept prispeva k razumevanju odtenkov (ne)moči migrantov, ki segajo od sprejemanja do upora. Analiza pokaže, kako se z negativnimi vidiki platformno organiziranega dela soočajo in se jim upirajo najbolj prekarni delavci in kako dinamika razmerja med platformami in delavci modificira nekatere najpomembnejše sestavine platformne organizacije dela (kot je npr. popolni nadzor) ter producira nove oblike izkoriščanja platformnih delavcev.

Raziskovalci so izvedli intervjuje z delavci iz Venezuele, Kolumbije, Peruja, s Kube in iz Čila, večinoma moškimi. Med posebej izpostavljenimi negativnimi vidiki delovnih razmer so bili: nevarnost prometnih nesreč; konstanten nadzor in skrite sankcije, ko se delavci ne odzivajo na tvegane naloge, kot so npr. delo v slabem vremenu ali v nevarnih mestnih četrtih; prisila algoritemske organizacije in nadzora dela v kršitev zakonsko določenega osemurnega delovnika ter težave, povezane z migrantskim statusom delavcev.

Primer 1: Lažni narativ »eres tu propio jefe« (bodi svoj šef)

»/.../ jaz nisem partner, nisem podjetnik, sem navaden delavec /.../ to, kar oni imenujejo zaposlitev prihodnosti, /.../ je, po mojem mnenju, grobo, vulgarno izkoriščanje delavskega razreda, /.../ oni z algoritmi maksimizirajo dobiček in z istimi algoritmi zaslužujejo delavce in se igrajo z njihovo emocionalno stabilnostjo, z njihovim delom, /.../ z njihovimi družinami« (Silvio iz Venezuele, cit. po Bonhomme, Ustek-Spilda in Arriagada 2024).

Raziskovalci so ugotovili, da platformni delavci uporabljajo tri glavne strategije upora:

1. Prva strategija je *prijava iz več računov* (»multi-apping«): Številni migranti sočasno delajo na različnih platformah. Šele delovnik med 10 do 12 ur na dan ves teden jim zagotavlja, da zaslužijo ustrezno plačilo. Raziskovalci ugotavljajo, da je paradoksalno, da je ta strategija skladna z interesi podjetij, saj širi nabor razpoložljivih delavcev.
2. Druga strategija so *»izposojeni« ali »piratski« računi*, ki jo uporabljajo migranti, posebej tisti, ki imajo neurejen ali negotov migracijski status in pridobivajo dela pod lažno identiteto.

Z uporabo teh dveh strategij je delavcem omogočeno, da nadaljujejo delo tudi, če platforme deaktivirajo njihove račune ali jih začasno blokirajo.

Zanimiva je ugotovitev študije, da se je strategija izposojanja računov razvila v samostojno dejavnost – nezakonito trgovanje z računi, kar omogoča delo migrantom, ampak zaradi dodatnih stroškov tudi dodatno poslabšuje njihov položaj ali celo onemogoča delo nekaterim migrantom. Delovni računi platform se oglašujejo na družbenih omrežjih, kjer del zgodnjih uporabnikov platform zdaj služi z oddajanjem. Na črnem trgu platformnih računov nekateri torej najdejo trajni vir prihodka, medtem ko so nezaščiteni migranti prisiljeni plačevati visoke »najemnine« in so nekateri celo opeharjeni za zaslužek, ki ostane pri lastnikih računov.

Primer 2: Bojkotiranje platformnih pravil: platformni delavci v »sendviču izkoriščanja« platform in novih »poslovnežev«

»Najprej so bili ljudje, ki so ti posodili račune /.../ sorodnik, ki je imel dokumente, ali prijatelj /.../ Potem pa se je začela pojavljati celotna črna trgovina /.../, kjer so bili ljudje, ki so se registrirali samo zato, da bi ga oddali, in ljudje so plačevali /.../ tedensko /.../, mesečno /.../« (Pedro iz Venezuele, cit. po Bonhomme, Ustek-Spilda in Arriagada 2024).

3. Tretja strategija upora je aktivno sodelovanje v *skupnostih na spletnih družabnih omrežjih*. Te skupnosti so, poleg prostora komunikacije, pospešile kolektivno organiziranje in upor platformam na protestih in srečanjih v »resničnem« prostoru. V Čilu (in drugod v Latinski Ameriki) so med pandemijo covida-19 migrantski delavci, ki so dostavljali hrano, organizirali množične proteste in zahtevali boljše delovne razmere (Howson et al. 2020). Ti protesti niso privedli do ustanovitve sindikatov ali bolj formaliziranih oblik kolektivnega upora. Razloge za to raziskovalci vidijo v strahu delavcev zaradi slabih izkušenj, teh, ki so poskusili s kolektivnim uporom izboljšati delovne razmere (npr. ukinitve računov delavcev platforme PedidosYa, ki so se organizirali na uporniškem Twitterjevem računu »Riders Unidos Ya«). Bonhomme, Ustek-Spilda in Arriagada (2024, 14) poudarjajo, da se na osnovi analize lahko pričakuje, da se bodo delovne razmere na platformah za migrante še poslabšale, če ne bodo sprejeti predpisi, ki bi migrante učinkovito zaščitili. Raziskovalci poudarjajo, da se v Čilu, kjer, kot trdijo, obstaja velika nenaklonjenost migrantom latinskoameriških držav,¹¹ mora spremeniti tudi migracijska politika, da bi se presegla negotovost migrantskega dela. V nasprotnem bo ekonomija platform preprosto postala »še en neformalni trg, ki bo prispeval k izkoriščevalskemu režimu dela, ki ga doživljajo migranti«. K tej ugotovitvi pa bi lahko dodali, da nizki standardi dela za migrante predstavljajo nevarnost za vse delavke in delavce, na platformah in zunaj njih, ker nizki standardi dela na platformah lahko prispevajo k poslabšanju delovnih pogojev na drugih delovnih mestih in nadaljnjemu povečanju obsega neformalnega dela.

Asenjo Cruz in Coddou Mc Manus (2021) sta analizirala delovanje digitalnih platform dela v sektorju dostave in prevozov s taksijem v Santiagu in prišla do podobnih ugotovitev kot drugi, ki so kvalitativno proučevali delovne razmere na digitalnih platformah dela v Čilu. Namen analize je bil razkriti izzive, ki jih te oblike dela predstavljajo za utrditev standardov »dostojnega dela«. Raziskovalca sta opisala različne izkušnje, izzive, pričakovanja in motivacije dostavljavcev v Čilu. Analiza je opravljena na osnovi ankete, izvedene v Santiagu, v kateri je sodelovalo 259 kurirjev digitalnih platform dela in 50 kurirjev trgovin in restavracij, ter telefonske raziskavi, izvedene med pandemijo covida-19. Analiza je pokazala, da delavci kot pozitivno pri delu ocenjujejo relativno ugodno časovno in prostorno prožnost dela, vendar opozarjajo na negativne finančne vidike, slabe delovne razmere in slabe vplive na osebno počutje. Rezultati so razkrili ranljivost in negotove delovne razmere, s katerimi se soočajo delavci, ki dostavljajo pošiljke: naporen delovni čas, pomanjkanje osebne zaščite in izpostavljenosti zdravstvenemu tveganju. Nepreglednost algoritemskega upravljanja in pomanjkanje trdnije povezave s platformo sta največja vira negotovosti in nelagodja za dostavne delavce.

V Čilu so pred tremi leti, po številnih javnih protestih dostavljavcev in voznikov, ki so bili tudi del množičnih socialnih protestov v letih 2019 in 2020, v obdobju mandata levo usmerjenega predsednika Gabriela Borića,¹² naredili korak k ureditvi položaja delavcev na platformah. Enajstega marca 2022 je bil objavljen Akt št. 21 431, ki je začel veljati 7. septembra 2022. Akt je v Zakon o delovnih razmerjih vključil nova pravila, ki se uporabljajo za zaposlene, ki opravljajo storitve na digitalnih platformah (L&E Global 2022). Nova zakonodaja opredeljuje pojma »digitalno platformno podjetje« in »zaposleni na digitalni platformi«, pri čemer razlikuje med odvisnimi in neodvisnimi zaposlenimi, kar definira glede na način opravljanja dela oz. storitev. Odvisni so delavci, ki imajo pogodbo o zaposlitvi, v kateri morajo biti določene nekatere minimalne zahteve, kot so način izračuna plače, razpored dela in čas počitka. V primeru samostojnih (neodvisnih) delavcev mora biti sklenjena pogodba o storitvah, ki ni urejena z delovnopravnim zakonom, vendar vsebuje nekatere minimalne pravne določbe, kot sta 12 ur prekinitve dela v 24 urah in pravica do dostopa do socialne varnosti, pri čemer se plačujejo morebitni prispevki. V primeru neodvisnega zaposlenega na digitalni platformi se plačilo izračuna na osnovi dejansko opravljenih ur dela, ne sme pa biti nižje od deleža zakonsko določene minimalne mesečne plače, povečanega za 20 odstotkov.

Pomen in novost zakona je v tem, da ureja delovno razmerje, ki obstaja med delavci digitalnih platform dela in njihovimi delodajalci. Od delodajalca namreč zahteva, da delavca_ko obvešča o ponujenih storitvah, varuje njegove_njene zasebne podatke, ga_jo usposablja na področju varnosti in zdravja pri delu ter mu_ji zagotavlja zaščitna sredstva in zavarovanje za kritje škode na prevoznih sredstvih, ki jih uporablja.

Kritiki nove zakonodaje (Leyton et al. 2021) so, dokler je še bila v osnutku, opozarjali na strukturne težave, ki bi lahko vplivale na zmožnost oblikovanja pravil za učinkovito zaščito delavcev na platformah dela. Po njihovem mnenju te težave izhajajo iz neupoštevanja glavnega vprašanja, ki mora biti med osrednjimi skrbmi vsake oblike ureditve dela. To je obstoj neenake pogajalske moči med delavci in delodajalci – med tistim, ki vodi podjetje in določa pogoje, ter tistim, ki ponuja svoje delo in lahko sprejme le predpisane pogoje. Avtorji opozarjajo, da delovno pravo posega v avtonomijo pogodbenih strank prav zaradi tega, da bi zaščitilo šibkejšo pogodbeno stranko (delavca). Ugotavljajo, da čeprav nova pravila pomenijo določen napredek na področju, niso rešitev, ki bi uspešno presegla propagando platformnih podjetij o samostojnosti delavcev, ki naj med seboj tekmujejo. Ocenjujejo, da bi izhodišče ureditve, ki priznava obstoj razlik v pogajalski moči, moralo biti priznavanje in krepitev vloge organiziranih delavcev.

ALTERNATIVE, USMERJENE K TRAJNOSTNEMU RAZVOJU PLATFORMNE EKONOMIJE V ČILU

Cano, Espelt in Morell (2024) ugotavljajo, da čeprav platformno gospodarstvo eksponentno raste in se pričakuje, da bi lahko prispevalo k trajnostnemu razvoju, se je večina raziskav osredinila na znane in konvencionalne modele, kot sta Uber in Airbnb, in zanemarila alternativne platforme. Zato so se oni usmerili v raziskovanje

potencialnega prispevka poslovnega modela posameznih platform dela k trajnostnemu razvoju in analize delovnih pogojev v platformnih zadrugah, ki naj bi predstavljale alternativo konvencionalnim platformam dela. V raziskavi, ki je bila osredinjena na razlike med platformnimi modeli, so pozornost posvetili načinom upravljanja, ekonomski trajnosti, tehnološkim in podatkovnim politikam, družbeni odgovornosti in razsežnostim zunanjega vpliva. Te dimenzije so analizirali v 60 platformah, potem pa so poglobljeno analizirali še tri alternativne platforme: Fairbnb, Katuma in Smart.

Z analizo so ugotovili, da trajnostna zasnova platformnega gospodarstva spodbuja trajnostni razvoj. Vidiki, pri katerih se tri preučevane platforme posebej kažejo kot alternativa konvencionalnim platformam, so: enakost spolov, ravnovesje med poklicnim in zasebnim življenjem ter možnosti usposabljanja. Opazili so dobro povezavo med cilji trajnostnega razvoja in »zvezdo demokratičnih lastnosti« (model, ki so ga uporabili pri analizi platform), kar kaže na pomen razlikovanja med prodemokratičnimi in trajnostnimi lastnostmi različnih platformnih modelov, da bi v skladu s temi razlikami oblikovali javne politike. Vendar so opozorili na dejstvo, da nobena digitalna platforma ni popolnoma izpolnjevala petih demokratičnih zahtev ali prispevala k vsem ciljem trajnostnega razvoja.

Analiza je torej pokazala, da poleg konvencionalnih platform dela obstaja alternativni model sodelovalnega gospodarstva, ki temelji na demokratičnih lastnostih in načelih kooperativizma.¹³ To je v skladu s prejšnjimi študijami o socialni ekonomiji in kooperativah, ki opozarjajo na to, da kooperativni modeli ponujajo boljše delovne pogoje v primerjavi s »kapitalističnimi« podjetji. Vendar avtorji (ibid.) opozarjajo, da so preučevane alternativne platforme v začetni fazi ali pa se soočajo s težavami v zvezi z razširljivostjo, ekonomsko vzdržnostjo, s financiranjem in z enakostjo spolov. Njihove ugotovitve se skladajo z ugotovitvami o alternativnih, kooperativnih digitalnih podjetjih v drugih okoljih.

Primer 3: Zadrugištvo platformnih delavcev: CoopCycle

Krog COOP (CoopCycle) je *federacija kooperativ* za dostavo s kolesi. Demokratično jo upravljajo kooperativne članice, ki so tudi same demokratično upravljana podjetja. Glavni namen združevanja v federacijo je enotno nastopanje in združevanja virov z namenom zmanjšanja stroškov. S skupnim nastopom imajo več *pogajalske moči* pri zaščiti pravic dostavljavcev s kolesi.

Federacija se definira kot organizacija, usmerjena k spodbujanju *solidarnosti* med zadrugami, zmanjšanju njihovih stroškov zaradi združevanja storitev in ustvarjanju skupne moči za zagovarjanje pravic kurirjev. Poudarjajo, da se borijo proti kapitalističnemu rentniškemu učinku. Združene storitve se financirajo s kotizacijo. Stopnjo kotizacije in zbrana sredstva demokratično upravljajo člani. Federacija z delovanjem želi ustvariti pogoje za to, da kurirji ponovno dobijo *nadzor nad svojo poklicno dejavnostjo in delovnimi orodji*.

Kurirji skupaj odločajo o:

- višini prispevka vsakega glede na njegov pravni status (zadruga, združenje, institucionalni subjekt);
- dodelitvi sredstev;
- sistemu plačila za opravljanje storitev.

Status zadruge za člane CoopCycle uveljavlja tudi demokratično upravljanje na lokalni ravni.

Vir: Coop Cycle 2024

Na osnovi predstavljenih raziskav lahko ugotovimo, da je platformno gospodarstvo, ki se je v Čilu začelo s prihodom Uberja leta 2014, od takrat doživelo močno rast in diverzifikacijo – poleg prevoza oseb zdaj vključuje dostavo hrane, blaga ter spletno prodajo po družbenih omrežjih. Med letoma 2019 in 2021 je tovrstne storitve uporabljalo približno deset milijonov ljudi, vključenih pa je bilo več kot dva odstotka celotne delovne sile. Glavnina platformnega dela se ne odvija več na t. i. velikih platformah (npr. Uberju), temveč iz vsakdanjih aplikacij, kot so WhatsApp, Facebook in Instagram, kjer poteka prodaja storitev in izdelkov. Večina delavcev na platformah je samozaposlenih. Platformno delo v Čilu vključuje velik delež mladih in visokoizobraženih ljudi. Razmeroma visoka je tudi udeležba žensk (45 %), kar presega njihov delež na tradicionalnem trgu dela. Migranti predstavljajo posebno ranljivo skupino, predvsem v sektorju dostave hrane, v katerem predstavljajo večino delavcev. Kljub obljubljeni fleksibilnosti dela raziskave razkrivajo predvsem precejšnjo stopnjo prekarности: dolg delovnik, pomanjkanje socialne zaščite, nizke dohodke in nevarne pogoje dela. Algoritemski nadzor dodatno omejuje avtonomijo delavcev. Čilski platformni delavci razvijajo inovativne strategije upora, kot so uporaba več računov, črni trg dostopov in skupnostne spletne mreže. Kljub kolektivnim dejanjem pa ostajajo formalne oblike sindikalnega organiziranja redke zaradi strahu pred sankcijami. Leta 2022 je Čile sprejel prvi zakon o digitalnem delu v Latinski Ameriki. Zakon razlikuje med odvisnimi in neodvisnimi delavci ter določa osnovne pravice, kot so zaščita zdravja in zasebnosti, vendar še vedno pušča odprta ključna vprašanja neenake moči platform dela na eni in delavcev na drugi strani. Čilski raziskovalci opozarjajo na potencial alternativnih platform, kot so kooperative, ki temeljijo na demokratičnem upravljanju in solidarnosti, vendar so te še v razvojni fazi in se soočajo z izzivi ekonomske vzdržnosti.

SKLEP IN PRIPOROČILA ZA TRAJNOSTNI RAZVOJ PLATFORMNE EKONOMIJE

Čilenci so se pred nekaj leti množično zoperstavili neoliberalni ideologiji in praksam, ki vodijo v povečevanje socialnih razlik, revščino in socialno negotovost velikega dela prebivalstva ter negotovo profesionalno in življenjsko prihodnost tudi visokoi-zobraženih mladih. Čilski protesti leta 2019 so bili prelomnica v zgodovini države in so bili razumljeni kot upor in izpodbijanje dediščine neoliberalnega gospodarskega sistema v smeri boja za gospodarsko pravičnost, delavske pravice in demokratične reforme. Čeprav so protestom sledili določeni pozitivni premiki, naša analiza kaže, da platformno gospodarstvo, ki je zraslo na logiki neoliberalnega gospodarjenja, narašča v Čilu, tako kot drugod po svetu. Zdi se, kot da platformam dela uspeva zakriti dejstvo, da nadaljujejo in stopnjujejo neoliberalni diskurz. V Latinski Ameriki je prekarnost velikega dela delavcev že itak bila normalizirana, tako kot tudi ekonomske razlike. V zadnjih letih, v obdobju rasti digitalno organiziranega gospodarjenja, pa analize kažejo na nadaljnji zdrs delovnih standardov¹⁴ in življenjskega standarda. Howson et

al. (2020, 20) opozarjajo, da je poleg prekarnih delovnih razmer v Latinski Ameriki močno prisotna tudi dediščina delavskega upora.

V Čilu so, kot drugod po svetu, delavci na platformah dela pokazali veliko sposobnost organiziranja in odzivanja na težave, s katerimi se srečujejo pri delu. Bonhomme, Ustek-Spilda in Arriagada (2024) trdijo, da so v Čilu edino učinkovito orodje za zmanjšanje asimetrije moči med platformami in delavci prav protesti in tožbe. Strinjamo pa se s čilskimi analitiki, ki poudarjajo nujnost institucionalne podpore tem naporom, ker se upori platformnih delavcev kažejo kot le delno učinkoviti. Za vzpostavljanje novega načina organiziranja dela pa bosta ob organizaciji delavcev še naprej pomembna tudi ozaveščanje širše javnosti in javna razprava. Howson et al. (2020) pri tem poudarjajo pomen čezmejnega sodelovanja delavcev v uporabi in menijo, da je med pandemijo covid-19 dober del javnosti ugotovil, kako pomembno delo opravljajo platformni delavci in v kakšnih razmerah ter da je v tem času val stavk v Latinski Ameriki postal velik izziv statusu quo pri ureditvi platformnega gospodarstva.

Čilska izkušnja je za Evropo, torej tudi Slovenijo, dragocena, ker ponuja svojevrsten »laboratorij« ekstremnih oblik platformnega dela, ki v Sloveniji (še) niso prisotne, in je tako lahko zrcalo prihodnjih tveganj, a tudi primer delavske mobilizacije od spodaj. Nova zakonodajna ureditev platformnega dela v Čilu, ki je korak v smeri potrebne regulacije, je za zdaj v pomoč le manjšemu delu, in to ne najbolj ogroženim delavcem. Zaradi nepreglednosti in pomanjkanja nadzora nad učinki poslovnega modela se koristi od poslovanja koncentrirajo pri majhnem številu ekonomskih akterjev v Čilu, tako kot drugod po svetu. Obstoj alternativnih oblik digitalno podprtega kooperativnega organiziranega dela in poslovanja pa dokazuje, da bi digitalno organizirano gospodarstvo lahko, namesto izključno koristim maloštevilnih digitalnih platformnih monopolistov, služilo dobrobiti velikega števila delavcev in uporabnikov ter vsestransko trajnejšemu poslovnemu modelu.

Platformna ekonomija v obstoječih korporativnih oblikah pogosto pogloblja neenakosti, prekarizira delo in koncentrira ekonomsko moč, kar jo umešča med netrajnostne gospodarske prakse. Vendar raziskave, tudi v Čilu, razkrivajo možnosti in potencialne alternativnih, demokratičnih modelov platformnega gospodarstva, ki bi se lahko razvijali v smeri trajnostnega razvoja. Te trajnostne oblike platformne ekonomije – kot so platformne zadruge in druge oblike sodelovalnega gospodarstva – udeležajo temeljna načela trajnosti: spodbujajo pravičnejšo delitev dohodka in lastništva, omogočajo participacijo delavcev v upravljanju, zmanjšujejo okoljski odtis ter krepijo lokalne skupnosti. Pomembno prispevajo tudi k zaposlovanju, dostojnim delovnim pogojem in zmanjševanju družbenih ter ekonomskih neenakosti. Zato je ključno, da raziskovalci, odločevalci in civilna družba prepoznajo, razvijajo in podpirajo trajnostne oblike platformne ekonomije kot del prizadevanj za družbeno pravičnejšo in okoljsko odgovorno digitalno prihodnost.

Na podlagi analize, predstavljene v tem prispevku, je možno izoblikovati priporočila, ki naslavlajo izzive platformne ekonomije ter spodbujajo njen trajnostni preobrat:

1. Razvoj in vzpostavitev celovite zakonodaje in nadzornih teles za zaščito platformnih delavcev, ki naj bi zagotovila pravice iz dela (vključno z minimalnim dohodkom, pravico do socialne varnosti, zdravja pri delu in kolektivnega organiziranja).

2. Demokratizacija tehnološke infrastrukture: demokratizacija upravljanja in razdelitev koristi od tehnološkega napredka.
3. Zagotovitev nadzora nad algoritmi, ki bi vsebovala transparentnost algoritmov, pravico do razlage odločitev algoritmov (npr. ocenjevanja, blokad računov), ter obvezen, smiseln in dokazljiv človeški nadzor nad ključnimi odločitvami.
4. Podpora javnih politik alternativnim modelom organiziranja platformnega gospodarstva (npr. delavska demokratična podjetja oz. platformne zadruge ali ne-profitna platformna podjetja), kar vključuje finančno podporo, ugodne kredite in davčne olajšave, da bi uravnotežile moč platformnih korporacij.
5. Krepitev zavedanja in ustrezen odziv na prelivanje načel in praks poslovnega modela platformnih korporacij v druge dele gospodarstva, da bi se zaščitile človeka dostojne delovne razmere, socialna in okoljska varnost in ohranitev skupnosti.

Razvoj trajnostne platformne ekonomije bo zahteval poleg ustrezne zakonodajne strukture vzpostavitev novih institucij, ki bi skrbele, da platformno organizirano delo zasleduje interese skupnosti in naravnega okolja, v katerem delujejo (npr. neodvisnih nadzornih teles za spremljanje platformnega dela, ki bi nadzirala pogoje dela na platformah, analizirala algoritme ter delavcem in drugim zainteresiranim akterjem omogočala podajo pritožb ali prijave kršitev).

Javne politike bodo morale zagotoviti tudi doseganje ustrezne digitalne pismenosti in pravnega opolnomočenja delavcev ter širše skupnosti (npr. dostopna in obvezna usposabljanja za delavce o njihovih pravicah, uporabi aplikacij, algoritmi in strategijah organiziranja). Treba bo podpreti razvoj od platformnih korporacij neodvisnih tehnoloških orodij, ki delavcem omogočajo nadzor nad delovnimi pogoji (npr. forumov za izmenjavo informacij, aplikacij za oceno poštenosti platform) ter spodbujati samoorganizirane skupnosti delavcev (fizično in digitalno), ki krepijo solidarnost, izmenjavo informacij in koordinacijo protestnih akcij. V širši skupnosti bo treba krepiti znanje o možnih načinih razvoja z novimi tehnologijami podprtega gospodarstva.

Javne politike bi morale omogočiti ustrezne pogoje delovanja alternativnim platformnim podjetjem, ki bi nevtralizirali pomanjkljivosti konvencionalnih platform dela. Največji problem pri tem je zagotavljanje ustreznih oblik financiranja, ki bi lahko konkuriralo kapitalsko najmočnejšim ekonomskim globalnim akterjem.

Trajnostna platformna ekonomija je etična alternativa korporativnemu platformnemu kapitalizmu. Njen cilj ni zgolj tehnološka inovacija, temveč družbena preobrazba, ki digitalna orodja uporablja za uresničevanje pravičnejše, bolj vključujoče in okolju prijazne ekonomije.

Čilska izkušnja priča o moči neoliberalne gospodarske paradigme, ki že desetletja kroji globalno gospodarsko ureditev in za to uspešno uporablja tehnološke spremembe. Lastniki platformnih podjetij nadaljujejo zaostrovanje racionalizacije poslovanja in rasti dobičkov, delavci pa so v novih okoliščinah postavljeni pred številne izzive, ki jih vse težje obvladujejo. Nadaljnje raziskovanje bo pomembno, da se preseže predstava tehnološko determinističnega ter za družbo in naravo negativnega gospodarskega razvoja in se omogoči uporaba digitalnih tehnologij v trajnostno usmerjenem gospodarskem delovanju. Načela inkluzivnosti in participativnosti, ki vodijo delovanje že obstoječih modelov alternativnih platform in prispevajo k traj-

nostnemu razvoju, so lahko podlaga za določanje ciljev boljše organizacije digitalizirane in z umetno inteligenco podprte ekonomije. To bi prispevalo k preprečevanju negativnih posledic nenadzorovanih sprememb, utemeljenih na razvoju tehnologije in njene uporabe v poslovnih modelih, ki danes prekarizirajo delo in življenje vse večjega števila ljudi ob tem, ko se ekonomska moč (posledično tudi politična, medijska, družbena) koncentrira pri majhnem številu lastnikov največjih platformnih podjetij.

OPOMBE

- 1 Več o platformni ekonomiji in drugih vidikih digitalizacije v sodobni družbi glejte Kanjuo Mrčela in Kohont (2024). Zbornik vsebuje tudi pojmovnik nekaterih konceptov in terminov, vezanih na digitalizirano gospodarstvo (glejte Kanjuo Mrčela in Kohont 2024, 298–302).
- 2 V tem besedilu pišemo o algoritemski organizaciji in nadzoru dela, kar pomeni, da se delo in delovni procesi na digitalnih platformah upravljajo na podlagi algoritmov – torej s programiranimi pravili, ki samodejno določajo razporejanje nalog, merjenje učinkovitosti, nagrajevanje in sankcioniranje delavcev. Če tak nadzor poteka brez možnosti vpogleda ali pritožbe (kar je pogosta praksa), zmanjšuje delavčevo avtonomijo in povečuje psihosocialni pritisk. Algoritem tako postane digitalni »nadzornik«, ki deluje brez neposredne človeške prisotnosti.
- 3 Prispevek je bil pripravljen s finančno podporo Globalnega projekta za upravljanje podjetniških talentov – GETM4, HoE-MSCARISE-2022, sporazuma o dodelitvi sredstev – GAP-101130572. V okviru terenskega dela pri projektu januarja in februarja 2025 je avtorica sodelovala s čilskimi raziskovalci in raziskovalkami na treh univerzah: Universidad Adolfo Ibáñez, Universidad Autónoma de Chile in Universidad Católica de Chile. Sodelovanje je prispevalo k naboru literature in pridobivanju informacij, pomembnih za analizo.
- 4 Algoaktivizem označuje prakso političnega in družbenega delovanja, usmerjenega v razkrivanje in nasprotovanje škodljivim algoritmom. To vključuje razvoj alternativnih orodij (npr. aplikacij, ki razkrivajo napake v izračunih plač), kampanje za večjo transparentnost algoritmov ter spodbujanje zakonodaje, ki zahteva etično in pravično uporabo algoritmov pri organizaciji dela. Algoaktivizem je pogosto povezan z bojem platformnih delavcev za preglednost in pravičnost.
- 5 OECD (2024) ocenjuje, da bi zagotavljanje osnovne socialne zaščite za vse delavce in zmanjšanje stroškov formalnega zaposlovanja lahko zmanjšalo obseg neformalnega dela gospodarstva.
- 6 Po OECD (2025) ima Čile eno najvišjih stopenj digitalne povezljivosti v Latinski Ameriki, kar je posledica prizadevanj politike za odpravo digitalnega razkoraka. Vendar za drugimi državami članicami OECD zaostaja na več področjih, kot so digitalne spretnosti, uporaba digitalnih orodij v malih podjetjih, digitalne inovacije in interoperabilnost vladnih digitalnih storitev, kar ovira širše koristi digitalizacije.
- 7 25. oktobra 2019 je v Santiagu potekal pohod več kot 1,2 milijona ljudi.
- 8 Prispevek obravnava, kako so Čilenci črpali iz avantgardnega umetniškega etosa, da bi omogočili preoblikovanje javne sfere in novo skupno politično paradigmo.
- 9 INE uporablja naslednjo opredelitev za delo na platformah: »/d/elo, ki se opravlja z mobilno aplikacijo ali s spletno platformo, kadar se ponujajo blago in storitve izključno ali pretežno z uporabo nekega medija, ki vključuje stik s strankami na daljavo, bodisi po internetu (na spletni platformi) bodisi iz mobilnega telefona (v mobilni

- aplikaciji)» (Fuentes in Gonzalez 2022).
- 10 V zadnjem analiziranem obdobju raziskave je bilo 95.000 anketirancev, od katerih je bilo 38.000 zaposlenih oseb. Izmed teh jih je 832 poročalo o delu na digitalnih platformah. Predstavljeni podatki upoštevajo samo delavce, za katere je delo na digitalnih platformah glavna dejavnost (po času in dohodkih).
 - 11 V analizi dela dostavljavcev hrane v Veliki Britaniji in Čilu Bonhomme in Muldoon (2024) ugotavljata, da v primerjavi s platformnimi delavci v Veliki Britaniji platformni delavci v Čilu doživljajo več rasizma pri vsakdanjem delu ter da sta njihova rasa in migrantski status ključna pri definiranju njihove delovne realnosti.
 - 12 Borić je na volitvah 2021 premagal skrajno desnega kandidata Joséja Antonia Casta z obljubo progresivne politike, usmerjene k socialni vključenosti, širjenju družbenih pravic prebivalcev in varovanju okolja.
 - 13 Howson et al. (2020) tudi poročajo o delavski platformni kooperativi Despatronados (kar pomeni brez šefov).
 - 14 Javni diskurz v Latinski Ameriki lahko ponazori izjava bivšega brazilskega predsednika Bolsonara na začetku mandata: »Delavci bodo morali izbrati med več pravicami in več dela« (cit. v Howson et al. 2020).

CITIRANA LITERATURA

- Arriagada, Arturo, Macarena Bonhomme, Franciscobanez, in Jorge Leyton. 2023. »The Gig Economy in Chile: Examining Labor Conditions and the Nature of Gig Work in a Global South Country«. *Digital Geography and Society* 5.
- Asenjo Cruz, Antonia, in Alberto Coddou Mc Manus. 2021. »Economía de Plataformas y Transformaciones en el Mundo del Trabajo: Caso de Repartidores en Santiago de Chile«. *OIT Cono Sur – Informes Técnicos* 16.
- Bonhomme, Macarena, Funda Ustek-Spilda, in Arturo Arriagada. 2024. »Between Acceptance and Resistance: Conceptualising Migrant Platform Labour Agency in Chile«. *New Technology, Work and Employment*: 1–19. <https://doi.org/10.1111/ntwe.12308>.
- Bonhomme, Macarena, in James Muldoon. 2024. »Racism and food delivery platforms: shaping migrants' work experiences and future expectations in the United Kingdom and Chile«. *Ethnic and Racial Studies*. DOI: 10.1080/01419870.2024.2349268.
- Bravo, David, in Ernesto Castillo. 2021. *Estudio Longitudinal Empleo – Covid19: Datos de Empleo en tiempo real*. Centro UC de Encuestas y Estudios Longitudinales.
- Cano, Melissa Renau, Ricard Espelt, in Mayo Fuster. Morell. 2024. »How to Build Alternatives to Platform Capitalism?«. V *Capitalism in the Platform Age*, ur. S. Mezzadra, N. Cuppini, M. Frapporti in M. Pirone. Springer Studies in Alternative Economics. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-49147-4_15.
- Coop Cycle. 2024. Dostop 20. 1. 2025. <https://legacy.coopcycle.org/en/>.
- Fuentes, Adolfo, in Rikardo Gonzalez. 2022. *Radiografía a los trabajadores de plataformas digitales*. Agosto, Santiago de Chile: Laboratorio de Encuestas y Analisis Social.
- Gordon-Zolov, Terri. 2023. »Chile's Social Explosion and the Art of Protest«. *Sociologica* 17 (1): 41–55. <https://doi.org/10.6092/issn.1971-8853/16817>.
- Howson, Kelle, et al. 2020. »Just Because You Don't See Your Boss, Doesn't Mean You Don't Have a Boss: Covid and Gig Worker Strikes Across Latin America«. *International Union Rights* 27 (3).
- International Monetary Fund. 2023. *Report for Selected Countries and Subjects*. World Economic Outlook Database, oktober 2023.
- Kanjuo Mrčela, Aleksandra 2024. »Spremembe dela danes: od digitalizacije h kiborgizaciji

- dela«. V *Digitalizacija dela in življenja*, ur. Aleksandra Kanjuo Mrčela in Andrej Kohont. Ljubljana: Založba FDV.
- Kanjuo Mrčela, Aleksandra, in Andrej Kohont (ur.). 2024. *Digitalizacija dela in življenja*. Ljubljana: Založba FDV.
- L&E Global. 2022. Chile: *New Law Regulates Services Rendered from Digital Platforms, such as Uber, Cabify or Cornershop*. Dostop 20. 1. 2025. <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=0271a121-2723-4dbb-b5e8-f61649d328f8>.
- Leyton, G. Jorge et al. 2021. *Fairwork Policy Brief: New regulation of Platform Work in Chile: a Missed Opportunity?* Dostop 20. 1. 2025. <https://fair.work/en/fw/publications/new-regulation-of-platform-work-in-chile-a-missed-opportunity/8>.
- OECD. 2024. »Resilience in Uncertain Times«. *OECD Economic Outlook 2024* (2). 4. december 2024.
- OECD. 2025. *OECD Economic Surveys. Chile 2025*. Januar 2025.
- OZN. 2015. *Sustainable Development Goals: The 17 Goals*.
- Prensa Presidencia. 2019. President Piñera announces a Social Agenda. 29. 10. 2019. <https://prensa.presidencia.cl/comunicado.aspx?id=123766>.
- Tokarczuk, Olga. 2024. *Popotovanje ljudi Knjige*. Prevedla Jana Unuk. Ljubljana: LUD Literatura.